Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta

Viite: Lakivaliokunta torstai 24.02.2022 klo 09.30 / VNS 10/2021 vp / Lausuntopyyntö

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi selontekoa yleissopimuksen näkökulmasta.

Selonteon keskeinen sisältö

Selonteossa linjataan valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaa kansainvälisesti, Euroopan unionissa sekä kansallisesti. Selonteko kuvaa ja linjaa toimia, joilla julkinen valta turvaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa sekä tähdentää yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja osallistumisoikeuksien vahvistamista. Kansainvälisesti Suomi painottaa naisten, alkuperäiskansojen, vammaisten henkilöiden sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ja eurooppalaisessa toiminnassa lisäksi romanien oikeuksia. Selonteko kuvaa ja linjaa Suomen toimintaa oikeusvaltioperiaatteen vahvistamiseksi Euroopan unionissa, tukea kansainväliselle oikeusvaltiokehitykselle sekä oikeusvaltioperiaatteen toteutumista Suomessa. Selonteko korostaa ihmisoikeuspuolustajien toiminnan sekä yritystoiminnan ihmisoikeusvelvoitteiden merkitystä. Lisäksi selonteossa käsitellään perus- ja ihmisoikeustoimintaa kahdella merkitystään lisäävällä ja kehittyvällä alueella: kestävässä kehityksessä sekä digitalisaatiossa ja tiedonvälityksessä.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lasten osallisuutta tulee vahvistaa kokonaisvaltaisesti ja se tulee huomioida myös muissa kuin kansalliseen lapsistrategiaan suoraan liittyvissä toimenpiteissä.

- Kaikki lapset ovat lähtökohtaisesti jo ikänsä vuoksi haavoittuvassa asemassa. On hyvä, että selonteossa on tunnistettu esimerkiksi moniperusteisen ja risteävän syr-

jinnän kohteena olevien väestöryhmien erityisen haastava tilanne. Lisäksi tulee huomioida tilannekohtainen haavoittuvuus.

- Sukupuolivähemmistöjen kohtaama väkivalta tulisi tunnistaa selonteossa.
- Vähemmistöjen asemaan tulee kiinnittää huomiota myös kansallisesti.
- YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa vahvistetut oikeudet kuuluvat kaikille valtion lainkäyttövallan alaisille lapsille riippumatta esimerkiksi heidän kansalaisuudestaan, siirtolaisasemastaan tai kansalaisuudettomuudestaan.
- Lasten, ja erityisesti saamelaislasten, oikeuksien vaarantumista ilmastonmuutoksen ja yritystoiminnan vaikutuksista voisi selonteossa edelleen korostaa.
- Laadukas koulutus edellyttää koulutuksen resurssien turvaamista.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Yleisesti ottaen on myönteistä, että selonteossa on monessa kohtaa huomioitu lapset sekä heihin liittyviä hankkeita, kuten Barnahus-hanke sekä Lanzaroten sopimuksen kansallinen täytäntöönpanosuunnitelma vuosille 2022–2025 (s. 54-55). Erityisen myönteistä on myös, että selonteossa on tuotu esiin perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä teemoittain: kestävässä kehityksessä, ilmastonmuutoksessa sekä verkkoympäristössä. Nämä todella ajankohtaiset aiheet ovat myös lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan sellaisia, joihin on perusteltua kiinnittää erityishuomiota.[1] Seuraavassa muutamia selonteon pohjalta heränneitä huomioita.

Lasten osallisuus ja lapsistrategia

Lapsella on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (jälj. LOS) 12 artiklan mukaan oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa ja näkemykset tulee huomioida lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä, että osallistumista yhteiskunnan toimintaan ja päätöksentekoon pyritään yleisesti vahvistamaan (s. 47). Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että kansallinen lapsistrategia sekä sen toimenpideohjelma ovat hyviä työkaluja lasten osallisuuden edistämisessä. Lapsistrategia toimenpiteineen eivät kuitenkaan yksinään riitä edistämään lasten osallisuutta. Lasten osallisuutta tuleekin vahvistaa kokonaisvaltaisesti, ja se tulee huomioida myös muissa kuin lapsistrategiaan suoraan liittyvissä toimenpiteissä. Esimerkiksi lainvalmistelutyössä lasten oikeus ilmaista mieli-

piteensä tulisi huomioida nykyistä kattavammin.[2] YK:n lapsen oikeuksien komitea on muistuttanut Suomea lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ja kehottanut ryhtymään toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että lapsen mielipiteet huomioidaan.[3] Tätä korostaa edelleen se, että lapsen oikeus ilmasta mielipiteensä on myös yksi LOS:n yleisperiaatteista, ja se tulee huomioida läpileikkaavasti sopimuksen tulkinnassa.[4]

Haavoittuvassa asemassa olevat ja vähemmistöt

On perusteltua, että Suomen kansainvälisessä ihmisoikeustoiminnassa korostetaan haavoittuvimpien väestöryhmien oikeuksia. Kaikki lapset ovat lähtökohtaisesti jo ikänsä puolesta haavoittuvassa asemassa, mutta on hyvä, että selonteossa on myös tunnistettu esimerkiksi moniperusteisen ja risteävän syrjinnän kohteena olevien väestöryhmien erityisen haastava tilanne (s. 40 ja 55). On perusteltua, ettei selonteossa ole tyhjentävästi luetteloitu haavoittuvassa asemassa olevia[5], ja lapsiasiavaltuutettu haluaakin tässä yhteydessä muistuttaa, että haavoittuvuus voi olla myös tilannekohtaista ja riippumatonta siitä, kuuluko henkilö johonkin yleisesti haavoittuvaksi miellettyyn viiteryhmään.

Sen lisäksi, että selonteossa on yleisellä tasolla tunnistettu lapsiin kohdistuva väkivalta (s. 55), tulisi siinä huomioida myös sateenkaarinuorten, vamman kanssa elävien lasten sekä muiden vähemmistöjen, kuten lastensuojelun sijaishuollossa asuvien ja maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kohtaama väkivalta. Lapsiin kohdistuvan väkivallan lisäksi selonteossa todetaan, että erityistä huomiota tulee kiinnittää naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja myös poikiin ja miehiin kohdistuvaa väkivaltaa tulee ehkäistä tehokkaasti (s. 53). Sukupuolivähemmistöjen kohtaamasta väkivallasta ei ole mainintaa tässä yhteydessä tai selonteossa muualla, vaikka esimerkiksi kouluterveyskyselystä kävi ilmi, että erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat kokeneet koulukiusaamista ja fyysisen väkivallan uhkaa muita nuoria useammin.[6]

Lapsiasiavaltuutettu julkaisi vuonna 2021 artikkelikokoelman Vammaisuus ja lapsen oikeudet – lapsen elämää vamman kanssa, joka koostui vammaisalan eri sektoreiden asiantuntijoiden, toimijoiden ja tutkijoiden kirjoittamista kahdestatoista artikkelista[7] Lapsiasiavaltuutettu haluaa ihmisoikeuspoliittisen selonteon yhteydessä tuoda painavasti esiin, että artikkelikokoelman tulosten perusteella lasten yhdenvertaisuuteen on vielä pitkä matka. Vamman kanssa elävien lasten oikeus hyvään ja ihmisarvoiseen elämään on turvattu laeissa ja sopimuksissa, mutta he kohtaavat monia fyysisiä, asenteellisia ja normatiivisia esteitä arjessaan. Lapset ilmaisivat painokkaasti halunsa olla osa yhteiskuntaa ja elää tavallista lapsen elämää.

Tämän saavuttamiseksi lapset ja heidän huoltajansa joutuivat taistelemaan, toisinaan tuloksetta. Keinot vamman kanssa elävien lasten aseman parantamiseksi ovat jo olemassa, mutta ne vaativat rakenteellisia muutoksia, asenteiden päivitystä ja erityisesti lasten omien näkemysten huomioimista.

On tärkeää, että vähemmistöjen asemaan pyritään kiinnittämään korostunutta huomiota kansainvälisellä tasolla. Samalla tulee muistaa, että samoihin kysymyksiin kiinnitetään asianmukaisesti huomiota myös kansallisella tasolla, konkreettisin toimin. Lapsiasiavaltuutetun Nuoret neuvonantajat -tapaamisissa on esimerkiksi ilmennyt, että koulumaailmassa vähemmistöjä voitaisiin huomioida monilla suhteellisen pienillä ja jopa olematonta lisäresursointia vaativilla tavoilla. Saamelaislasten tapaamisissa keskusteltiin esimerkiksi siitä, että valtaväestön tieto saamelaisista ja saamelaiskulttuurista on lähes olematonta. Sateenkaarevien nuorten tapaamisessa taas tuotiin esiin muun muassa koulussa tapahtuvan seksuaalikasvatuksen heteronormatiivisuus. Tällaiset asiat kuormittavat lapsia ja nuoria, ja niihin olisi tärkeää tarttua konkreettisilla toimenpiteillä. Yleisesti tietoa vähemmistöjen oikeuksista ja asemasta, esimerkiksi siis romanien ja saamelaisten[8], tulisi muutenkin levittää jo varhaiskasvatuksesta lähtien. Tämä on olennaisessa osassa ihmisoikeuskasvatusta, mikä selonteossakin mainitaan (s. 94).

Lisäksi lapsiasiavaltuutettu on todella huolissaan siitä, että vastoin selonteon kirjauksen antamaa käsitystä, translainsäädännön uudistuksella ei tulla tämänhetkisen tiedon mukaan täysin "*korjaamaan ihmisoikeussopimusten vastaista oikeustilaa*" (s. 61). Lapsiasiavaltuutettu on seurannut translainsäädännön uudistusta läheltä ja toteaa, että alaikäisten itsemääräämisoikeuden (suhteessa juridiseen sukupuoleen) ohittavaa lakia ei voida katsoa ihmisoikeusvelvoitteita tai kansainvälisisä suosituksia huomioonottavaksi.

Pakolaispolitiikka

Erityisen haavoittuvia ovat myös siirtolaisasemassa olevat lapset. Lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä monia tämän lapsiryhmän asemaa parantamaan tarkoitettuja muutoksia ja on tärkeää, että "*Suomi omalta osaltaan edistää lapsen oikeuksien ja lapsen edun ensisijaisuuden toteutumista*" muuttoliikkeessä (s. 75). Jo tehdyistä ja ehdotetuista lainsäädäntömuutoksista huolimatta Suomessa on yhä käytännön tasolla monia haasteita tämän lapsiryhmän oikeuksien toteutumisessa. Suomi esimerkiksi sai viime vuonna (4.2.2021) ensimmäisen langettavan päätöksen YK:n lapsen oikeuksien komitealta, jossa todettiin Suomen sivuuttaneen lapsen edun arvioinnin turvapaikanhakijan käännytyspäätöksessä.[9] On muistettava, että

LOS:ssa vahvistetut oikeudet kuuluvat kaikille valtion lainkäyttövallan alaisille lapsille riippumatta esimerkiksi heidän kansalaisuudestaan, siirtolaisasemastaan tai kansalaisuudettomuudestaan.[10]

Ilmastonmuutos

Selonteossa on kiitettävästi huomioitu ilmastonmuutoksen korostunut vaikutus lapsiin (s. 66). Lapsiasiavaltuutettu edellyttää, että YK:n lapsen oikeuksien komitean suosituksen mukaisesti Suomi varmistaa lasten oikeussuojan toteutumisen ja oikeussuojakeinojen saatavuuden, myös liittyen ilmastonmuutokseen.[11] Tällä hetkellä lasten pääsy tuomioistuimeen ilmastoasioissa on Suomessa hyvin rajattu.[12]

Lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä, että selonteossa on painotettu väestöryhmien yhdenvertaista ja merkityksellistä osallistumista ilmastotoimien suunnitteluun (s. 68). Nuoret ovat pitäneet ilmastoa politiikan tärkeimpänä yksittäisenä teemana[13], ja tämä entisestään korostaa tarvetta turvata lasten ja nuorten osallistuminen ilmastotoimien suunnitteluun. Tässä on kuitenkin myös syytä huomioida, että lapsen oikeus osallistua ja ilmaista mielipiteensä ei velvoita lasta.[14] Lasten ja nuorten kasvava ilmastoahdistus aiheuttaa osaltaan painetta osallistua, mutta *”suuri osallistumiskuorma ei välttämättä ole lapsen edun mukaista, etenkin, jos lapsi itse ilmaisee kokevansa velvollisuudekseen osallistua, vaikka mieluummin tekisi muita asioita*”.[15]

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että ilmastonmuutoksen vaikutukset alkuperäiskansoihin voitaisiin huomioida selonteossa vielä nykyistä vahvemmin (tietolaatikko s. 67). Lapsen oikeuksien komitea on ympäristöön liittyvissä kannanotoissaan erityisesti painottanut alkuperäiskansoihin kuuluvien lasten oikeuksia.[16] Lapset olisi hyvä tunnistaa erityisenä ryhmänä myös selonteon yritystoiminnan vaikutusten yhteydessä (s.41), sillä YK:n lapsen oikeuksien komitea on erikseen alleviivannut yritystoiminnan vaikutuksia lapsen oikeuksien toteutumiseen.[17] Erityisesti saamelaislasten oikeudet tulisi mainita, sillä YK:n lapsen oikeuksien komitea on nimenomaisesti painottanut alkuperäiskansoihin kuuluvien lasten oikeuksien toteutumisen vaarantumista yritystoiminnan yhteydessä.

Lapsiasiavaltuutettu tapasi syyskuussa 2021 saamelaislapsia, ja tapaamisissa nousi esiin huoli ilmastonmuutoksesta ja ympäristön tilasta, joilla on suora vaikutus monien saamelaisalueilla asuvien elinkeinoon. Samaan aikaan saamelaislasten keskuudessa huolta herätti myös liikkumisen kallistuminen polttoaineen hinnannousun myötä. Tällä on suora vaikutus

esimerkiksi lasten harrastusmahdollisuuksiin. Myös YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto on tuonut esiin ilmastotoimien oikeudenmukaisuuden suhteessa alkuperäiskansojen lapsiin ja todennut, että alkuperäiskansoihin kuuluvat lapset ovat vaarassa kärsiä ilmastonmuutoksen hillintään tähtäävistä toimista.[18] Lapsiasiavaltuutettu painottaakin myös ilmasto-oikeudenmukaisuuden huomioimista.

Uskonnonvapaus

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa tässä myös lyhyesti, että lasten osalta selonteossa mainittu uskonnonvapaus (s. 49) ei täysin toteudu Suomessa lasten osalta. Perustuslain (731/1999) 11 §:ssä vahvistettu uskonnonvapaus kuuluu yhtä lailla lapsille.[19] Ikärajaton uskonnonvapaus turvataan myös LOS 14 artiklassa. Uskonnonvapauslain (453/2003) 3 §:n[20] mukaan "*[v]iisitoista vuotta täyttänyt lapsi voi kuitenkin huoltajien kirjallisella suostumuksella itse liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä. Kaksitoista vuotta täyttänyt voidaan liittää uskonnolliseen yhdyskuntaan tai ilmoittaa eronneeksi siitä vain omalla kirjallisella suostumuksellaan*". Lapsiasiavaltuutettu on viimeksi huhtikuussa 2021 ottanut kantaa siihen, että uskonnonvapauslaki on ikärajoiltaan varsin tiukka, eikä se siten noudata lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisia määräyksiä, joiden mukaan lapsen itsenäistä oikeutta käyttää omia oikeuksiaan tulisi arvioida ja kunnioittaa lapsen kehitystason edellyttämällä tavalla, ei kiinteisiin ikärajoihin sitoen.[21]

Uskonnonvapaudella on myös olennainen liittymä koulujen uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetukseen ja saatavuuteen. Suomessa evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvan lapsen tai nuoren ei ole tällä hetkellä mahdollista osallistua elämänkatsomustiedon opetukseen koulussa, mikä pakottaa hänet valitsemaan uskontokuntaan kuulumisen ja elämänkatsomustiedon opetukseen osallistumisen välillä. Nykyinen sääntely loukkaa yhdenvertaisuutta ja on LOS 2 artiklan vastainen. On myös huomioitava, että osa lapsista jää vaille uskonnonopetusta, sillä tällä hetkellä usean pienen uskontokunnan opetusta ei pystytä järjestämään. Lapsiasiavaltuutettu on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että katsomusaineiden opetuksesta käytävä keskustelu etenee pitkälti aikuisvetoisena ja lapsiasiavaltuutettu onkin esittänyt, että katsomusaineiden ja mahdollisen katsomusopin opetuksen järjestämistä selvitetään lasten ja nuorten näkökulmasta.[22]

Kehityspolitiikka

Kehityspolitiikan ihmisoikeusperustaisuus on perusteltua. Lapsiasiavaltuutettu painottaa YK:n lapsen oikeuksien komitean kannanottoihin nojaten, että kehityspolitiikassa tulee ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin toimiin sen varmistamiseksi, että kaikessa yhteistyössä noudatetaan yleissopimusta ja sen valinnaisia pöytäkirjoja.[23] Kehityspolitiikka ei saa vaikuttaa kielteisesti lapsiin, etenkään haavoittuvimmassa asemassa oleviin.[24] Selonteosta ei käy ilmi, että kehityspolitiikassa olisi erityisesti huomioitu Suomen YK:n lapsen oikeuksien komitealta saamia suosituksia, joiden mukaan lapsen oikeuksien toteutuminen tulisi asettaa kärkitavoitteeksi kehittyvien maiden kanssa tehtävissä kansainvälistä yhteistyötä koskevissa sopimuksissa. Lisäksi Suomen tulisi kehitysyhteistyössä kunkin valtion kanssa huomioida YK:n lapsen oikeuksien komitean kyseiselle valtiolle antamat loppupäätelmät.[25]

Oikeusvaltion tila Suomessa

Lapsiasiavaltuutettu haluaa vielä viimeiseksi todeta, että selonteossa listataan Suomen vahvuudeksi oikeusvaltion suojaamisessa muun muassa laadukas koulutus (s. 32). Tämä on varmasti totta, mutta lapsiasiavaltuutettu muistuttaa tutkimuksissa todetun, että koulutukseen kohdistetut menoleikkaukset vaikuttavat negatiivisesti oppimistuloksiin ja jatkokouluttautumisen todennäköisyyteen kun taas esimerkiksi tukitoimintoihin ja oppilaanohjaukseen osoitetut resurssit voivat parantaa oppimistuloksia.[26] Koulutuksen resurssien turvaaminen on nyt erityisen ajankohtaista, kun pyritään puuttumaan covid-19-pandemian aiheuttamaan oppimisvajeeseen.

Jyväskylässä 22.2.2022

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Sonja Vahtera
Lakimies

---

[1] Aiheet ovat lapsen oikeuksien näkökulmasta hyvin ajankohtaisia, sillä YK:n lapsen oikeuksien komitean viimeisin yleiskommentti (2021) käsitteli lapsen oikeuksia digitaalisissa ympäristöissä, ja seuraava yleiskommentti tulee koskemaan lapsen oikeuksia ja ympäristöä.

[2] YK:n lapsen oikeuksien komitea on alleviivannut sitä, että lapsen edun arviointi koskee myös lakeja, jotka eivät nimenomaisesti koske lapsia. Lapsen edun arviointi puolestaan edellyttää, että lapsia kuullaan. Ks. esim: YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14

(2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (CRC/C/GC/14), kohta 31 sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) lapsen oikeudesta tulla kuulluksi (CRC/C/GC/12), kohdat 12, 72 ja 74.

[3] YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomea koskevat loppupäätelmät vuodelta 2011 (CRC/C/FIN/CO/4), kohdat 7 ja 30.

[4] CRC/C/GC/12, kohta 2.

[5] YK:n lapsen oikeuksien komitean näkemyksiin haavoittuvassa asemassa olevista lapsista voi tutustua mm. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 7 (2005) lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta varhaislapsuudessa (CRC/C/GC/7/Rev. 1), kohta 24 sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011) lapsen oikeudesta olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi (CRC/C/GC/13), kohta 72 g.

[6] Ks. Satu Jokela, Pauliina Luopa, Anni Hyvärinen, Tupu Ruuska, Tuija Martelin & Reija Klemetti: *"Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019*", (THL, 2020), s. 4.

[7] Elina Pekkarinen & Anton Schalin (toim.): *Vammaisuus ja lapsen oikeudet: Lapsen elämää vamman kanssa*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2021:4. Saatavilla: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-942-1

[8] Lapsiasiavaltuutetun toimisto ja kansallinen lapsistrategia käynnistävät keväällä 2022 selvitystyöt sekä romani- että saamelaislasten hyvinvoinnista ja oikeuksien toteutumisesta Suomessa.

[9] Ks. CRC/C/86/D/51/2018.

[10] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 6 (2005) ilman huoltajaa olevien ja perheestään eroon joutuneiden lasten kohtelusta kotimaansa ulkopuolella (CRC/GC/2005/6), kohta 12.

[11] Ks. esim: YK:n lapsen oikeuksien komitean, Lasten ympäristöoikeusaloite CERI:n sekä Allianssin lasten suojelemiseksi humanitaarisessa toiminnassa yhteinen lausunto koskien lasten keskeistä asemaa ilmastotoimissa (2021), saatavilla: https://lapsiasia.fi/komitean-ratkaisut.

[12] Ks. Heta-Elena Heiskanen & Milka Sormunen: *"Ilmastonuoret vastaan valtiot – Lapsen oikeuksien komitea ilmastokriisin ratkojana*" teoksessa Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet (toim. Elina Pekkarinen & Terhi Tuukkanen), lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:4, s. 113-114. Saatavilla: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-843-1.

[13] Ks. Jaana Kouri, Silja Laina & Nina Tynkkynen: *"Sää ja mää – ilmastonmuutos ja nuorten toimijuus*" teoksessa Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet (toim. Elina Pekkarinen & Terhi Tuukkanen), lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:4, s. 137.

[14] CRC/C/GC/12, kohdat 11 ja 16.

[15] Heta-Elena Heiskanen & Milka Sormunen: *"Ilmastonuoret vastaan valtiot – Lapsen oikeuksien komitea ilmastokriisin ratkojana*" teoksessa Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet (toim. Elina Pekkarinen & Terhi Tuukkanen), lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:4, s. 112.

[16] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 11 (2009) alkuperäiskansojen lapset ja heidän yleissopimuksen mukaiset oikeutensa (CRC/C/GC/11), kohta 35 ja YK:n lapsen oikeuksien komitean leiskommentti nro 16 (2013) sopimusvaltioiden velvoitteista, jotka koskevat yritystoiminnan vaikutusta lasten oikeuksiin (CRC/C/GC/16), kohta 19.

[17] Ks. CRC/C/GC/16.

[18] YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston raportti: *"Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child*" vuodelta 2017 (A/HRC/35/13), kohta 23.

[19] Lisäksi perustuslain 6 § edellyttää, että lapsia kohdellaan tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

[20] Uskonnonvapauslain 3 §:ssä viitataan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin (361/1983), ja todetaan, että lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät hänen huoltajansa yhdessä.

[21] Ks. esim. Lapsiasiavaltuutetun lausunto Opetushallituksen ohjeista koskien katsomuskasvatuksen ja uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen sekä yhteisten juhlien ja uskonnollisten tilaisuuksien järjestämistä (21.4.2021).

[22] Ks. *Lapsen etua etsimässä: Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2020*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:2, s. 25. Saatavilla: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-919-3.

[23] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 19 (2016) julkisesta budjetoinnista lasten oikeuksien toteuttamiseksi (CRC/C/GC/19), kohdat 72 ja 75.

[24] CRC/C/GC/19, kohta 38.

[25] CRC/C/FIN/CO/4, kohta 22.

[26] Ks. Hanna Virtanen & Hannu Karhunen: *"Koulutuspolitiikan reformit ja resurssit 2017–2021"*, Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022, Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2022:1, s. 56.